

J. DUPONT

In Memoriam Dr. J. Dupont (1885-1961)

Tot in juli 1961 woonde Dr. Jozef DUPONT nog regelmatig de vergaderingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie bij en nam ijverig deel aan de besprekingen betreffende de Nederlandse vorm van de straatnamen in de Brusselse voorsteden. Het nieuws van zijn onverwacht overlijden te Ukkel op 14 oktober ll. heeft zijn collega's dan ook pijnlijk verrast.

Hij werd geboren te Bree op 19 maart 1885 en ging in 1903 aan de Leuvense Universiteit Germaanse filologie studeren bij de professoren Lecoutere, Bang, Scharpé en De Cock. Met zijn jaargenoot Ludovic Grootaers — ook een Limburger — had hij de belangstelling gemeen voor de dialectstudie, die, dank zij het voorbeeld van professor Colinet en Dr. Goemans, te Leuven ijverig werd beoefend. Beide studenten kozen tot onderwerp van hun doctoraal proefschrift een monografie over het dialect van hun geboorteplaats. Colinet had zelf trouwens een uitstekend model geleverd door zijn studie over het dialect van Aalst, verschenen in de eerste jaargang van de *Leuvense Bijdragen* (1896). De meeste van Duponts jaargenoten promoveerden reeds in 1907. Hij zelf ging echter eerst nog een jaar te Leipzig studeren, o. a. bij de bekende linguïsten E. Sievers en H. Hirt, — hij werd er zelfs aangesteld tot lector in het Nederlands, — en daarna nog geruime tijd in Nederland.

Pas in 1909 promoveerde hij tot doctor in de Germaanse filologie, maar dan ook met de grootste onderscheiding.

Na een kortstondige bedrijvigheid in een paar scholen, werd hij leraar aan het koninklijk atheneum te Elsene (Brussel), waar hij werkzaam bleef tot hij in 1945 op pensioen werd gesteld. Hij onderwees er een tijdje Engels, maar vooral Nederlands en Duits.

Tijdens heel die lange periode van zijn leraarschap heeft DUPONT zich onafgebroken toegelegd op de studie van taal en talen, — vooral het hoe en het waarom van de taal-evolutie interesseerde hem, — maar hij heeft zeer weinig gepubliceerd. Slechts af en toe kon men hem ertoe overhalen om voor een of ander geleerd genootschap of op een congres een lezing te houden. Kwam hij echter eenmaal op dreef, dan werd het meestal een zeer lange en grondige uiteenzetting van een probleem met een uitvoerige verantwoording van zijn oplossing. Hierbij spreidde hij zo'n enorme belesenheid en eruditie ten toon, dat bij zijn toehoorders van zelf de vraag rees : „Waarom publiceert die man niet meer”?

Van 1929 tot 1940 ben ik zijn collega en vriend geweest te Elsene en toen heb ik het antwoord op die vraag vernomen. DUPONT was als bezeten door wat ik zou noemen „taal-kundige ontdekkingsdrang”. Elke crux of andere moeilijkheid interesseerde hem, maar vooral echte puzzels wekten zijn belangstelling. En als hij eenmaal naar een oplossing zocht, rustte hij niet vooraleer hij die had gevonden — of menen te vinden! — De opzoekingen mochten weken, maanden of zelfs jaren duren, hij versaaigde niet. Hij zou een vreemde taal geleerd hebben, Arabisch b.v., als hij dacht de sleutel van het probleem te vinden in werken, in die taal geschreven. En had hij voor de moeilijkheid een aanvaardbare oplossing gevonden, dan borg hij zijn noten, fiches en half beschreven bladen in een lade en... keek uit

naar een nieuw raadsel waarop hij zijn speurzin bot kon vieren.

Het ordenen van zijn noten, het voorbereiden en persklaar maken van een artikel was voor hem een zware last. Hij was dan ook moeilijk daartoe te bewegen. Hij had nochtans niet de minste moeite om zijn gedachten onder woorden te brengen. Integendeel, hij schreef een vlotte, woord- en beeldrijke stijl, gezond, volks en geestig. Aan puristen en taalzuiveraars had hij een broetje dood en C. PEETERS' *Nederlandse Taalgids* vond hij — hij drukte zijn mening altijd iets sterker uit dan hij bedoelde! — een „idiot boek”. Ik verklaar zijn weigerachtigheid als het op publiceren aankwam, uit zijn zeer ontwikkelde kritische zin. Als hij de oplossing van een probleem had „gezien” of „aangevoeld”, was hij voldaan. Hij zag er echter tegen op de hele argumentatie tot in zodanige bijzonderheden op het papier te zetten dat men geen hiaat zou ontdekken. *Als* hij er af en toe toch aan begon, stelde hij zijn eisen zeer hoog. Hij zag zelf zeer duidelijk de eventuele zwakke kanten van zijn redenering, wat hem niet belette zijn mening met klem te verdedigen. Wie met Dupont in het krijt trad, vond in hem een handig debater, maar een hoffelijk tegenstander.

Of hij zijn uitvoerige studie over het dialect van Bree helemaal heeft bewerkt voor publicatie, is mij niet bekend. In de *Leuvense Bijdragen* (1) verschenen de 208 eerste bladzijden, die slechts het (onvolledige) vocalisme bevatten. Had hij het werk op dezelfde uitvoerige manier voltooid, dan was het ongetwijfeld uitgegroeid tot een monument van 5 à 600 bladzijden, zodat het de parallele studies van zijn voorgangers, Colinet, Goemans en Grootaers, — kwantitatief althans — zou hebben overtroffen. Ook de kwaliteit

(1) L. B., IX (1910-11); blz. 193-212; — XII (1914-1920), blz. 135-186; — XIV (1922), blz. 33-148.

is echter uitstekend, al is DUPONTs werk, wegens zijn onvolledige publicatie, minder bekend. Ik vermoed dat hij vrijwillig van verdere publicatie heeft afgezien, misschien omdat hij de indruk had epigonenwerk te verrichten en dat lag hem niet. In het voorwoord tot zijn *Dialect van Bree* lezen we : „De hier volgende studie brengt (na die van Colinet, Goemans en Grootaers) uit den aard der zaak veel ouds naast weinig nieuws. Ik heb getracht... hier een meer systematische indeling te treffen, daar op een kleine onopgemerkte bijzonderheid te wijzen, elders de woorden en vormen vollediger op te sommen, bijna overal talrijke dialectwoorden aan te halen”. (1)

Toen DUPONT in 1945 met pensioen ging, had hij uiteraard meer tijd om zijn vondsten ook aan anderen mee te delen via behoorlijk opgestelde artikels. Zijn verkiezing tot lid van de Commissie voor Toponymie en Dialectologie in 1947 (2), was voor hem een prikkel om uit zijn ivoren toren te treden. Ik meen dat hij op circa de helft van de Commissievergaderingen die hij bijwoonde, een lezing heeft gehouden, hetzij voor de Vlaamse Afdeling, hetzij op de plenaire vergaderingen. Nooit werd tevergeefs op hem beroep gedaan, als men om een lezing verlegen zat. Dupont had altijd iets interessants te vertellen. Deze lezingen, altijd door discussie gevolgd, moest hij natuurlijk tot in bijzonderheden voorbereiden, zodat hij ze meestal direct kon laten verschijnen in de Handelingen of in een of ander

(1) Het handschrift van het *Dialect van Bree* berust nu in de bibliotheek van het Instituut voor Dialectologie te Leuven, waar het kan worden geraadpleegd. Dupont heeft al zijn geschriften en zijn boeken over taalkunde bij testament nagelaten aan de universiteit waar hij zijn opleiding had ontvangen. Daarenboven heeft hij een som geld ter beschikking gesteld van jonge Leuvense germanisten die zich wijden aan taalkundig onderzoek. Een J. Dupontprijs zal de herinnering aan dat edelmoedige gebaar levendig houden.

(2) Zijn officiële benoeming volgde in januari 1948.

tijdschrift of album. Zijn laatste 10 à 12 levensjaren zijn vrij vruchtbaar geweest.

Als we de lijst van zijn publicaties overlopen, treft het ons dat ze haast zonder uitzondering in verband staan met een bepaald aspect van de paremiologie, nl. de taalkundige verklaring — eventueel ook met extra-taalkundige hulp — van de onlogische of duistere betekenisinhoud van talrijke spreekwoorden en uitdrukkingen. En daar hij de verklaring telkens zocht in de werking van homonymie, synonymie en analogie, die eeuwen lang vrij spel hebben gehad in de volkstaal, moest hij uiteraard zijn volle aandacht schenken aan bepaalde klankevoluties, wat hem enkele interessante studies in de pen heeft gegeven.

Met de mogelijke evolutie *wi* > *û* heeft hij zich lang beziggehouden. Hij had die namelijk nodig voor zijn nieuwe verklaring van de naam *Uilenspiegel*, volgens hem een samenstelling van *wile* (Kil. wijle = otium) > *ûle* > *wile* + spiegel (1). Een welkom parallel vond hij in mnl. *verswîmen* > *versûmen* (verzuimen) (2). Die *w*-geschiedenis leidde hem dan tot de verklaring van Maastr. *iemeujig* als identisch met Ned. *weemoedig* (3).

Het artikel *Bij de 75^e verjaring van Leskien's postulaat* (4) heeft DUPONT blijkbaar met genoegen geschreven. Hij beleefde er plezier aan na te gaan hoe de hem dwarszittende

(1) Zie zijn polemieek met Margarete Konradt-Hicking in de *Leuvense Bijdragen*, XL (1950), blz. 65-78 en verder zijn uitvoerige studie *Uilenspiegel 1359-1950? Over het anthroponiem en de „Uilenspiegelklankwet“*. Tevens proeve van historisch-vergelijkend taalonderzoek volgens de methode der homonymisch-synonymische schakels, Handelingen v. d. Cie v. Top. & Dial., XXIV (1950), blz. 69-144.

(2) *De etymologie van mnl. versûmen, versoemen, verswîmen en zijn verhouding tot waals forzoûmer*. Ibid., XXIX (1955), blz. 189-207.

(3) *Vijf Limburgse woorden voor wee-zoet. Bijdrage tot de studie der zinfonetiek*. Album Edg. Blancquaert, 1958, blz. 333-338.

(4) *Languages Vivantes/Levende Talen*, XVII (1951), blz. 512-517.

formule „de klankwetten werken blind als natuurwetten” na jarenlange bekamping door bekende taalgeleerden ten slotte definitief werd opgeborgen op de rommelzolder van de verjaarde wetenschap. Aan het einde van het artikel merkt men waarom de auteur naar zijn pen heeft gegrepen. „De door het postulaat geschapen mentaliteit, zegt hij, is grotendeels verantwoordelijk voor het feit dat men talloze woorden en gezegden eenvoudig onverklaard laat, liever dan een psychische — d. i. menselijke! — invloed op de klankevoluitie te aanvaarden.” Op zijn speurtochten naar de oorsprong van volkse uitdrukkingen en gezegden had hij telkens weer vastgesteld dat Leskiens „wet” niet deugde.

We stelden hierboven reeds vast dat DUPONT al zijn taalkundige kennis en scherpzinnigheid ten dienste heeft gesteld van het onderzoek naar de oorsprong van moeilijk te begrijpen of te rechtvaardigen woorden, uitdrukkingen en zegswijzen in de volkstaal. Dat jarenlange onderzoek heeft hem gebracht tot de opbouw van een bepaald verklaringssysteem, waarbij hij vooropstelt dat het woord in vele gevallen primair is tegenover de gedachte en dat homoniemensubstitutie op ruime schaal heeft plaats gehad, even goed als synoniemensubstitutie, die meer voor de hand ligt. Zijn systeem, dat hij *de methode der homonymisch-synonymische schakels* noemt, heeft hij herhaaldelijk uiteenzet (1) en op tientallen typische spreekwoorden en gezegden in het Nederlands, het Frans (en het Waals), soms in andere talen toegepast (2).

(1) Vooral in zijn opstel *Le chaînon sémantique ternaire. Une méthode étymologique pour la détection des calques avec confusion d'homonymes. Contribution à l'étude du bilinguisme en Belgique et ailleurs*, Handelingen v. d. Cie v. Top. & Dial., XXV (1951), blz. 279-321. In Handelingen..., XXVII (1953) vindt men zijn antwoord op de losgekomen kritiek. Zie ook de studie vermeld in voetnoot 1 op de vorige blz. en het artikel *Gezegden over St.-Katharina* in Handelingen..., XXIII (1949), blz. 221-255.

(2) Een gedeelte van de aldus verklaarde volksgezegden vindt

Een enkel eenvoudig voorbeeld moge hier volgen. *Met spek schieten* is, volgens de gewone verklaring, een figuurlijke toepassing van het vroegere gebruik in de eigenlijke zin. Volgens F. A. Stoett (1) e. a. werd er vroeger inderdaad met spek geschoten, b.v. om brand te veroorzaken op een vijandelijk schip. Dupont beweert dat zulks nooit is gebeurd, maar dat de oorspronkelijke uitdrukking luidde *met wit schieten*, waarin *wit* (mnl.) „kennis, verstand” (nog bewaard in „zin noch wit hebben”) betekent en *schieten* de mnl. betekenis heeft „bedriegen, misleiden”. *Met wit schieten* is dus : met verstand(ige praatjes) bedriegen. Blijkens Kiliaan betekent *speck* van den boom : *wit* van den boom, alburnum, spint, zodat *spek* synoniem geweest is van een homoniem van *wit*. Toen de bedoelde betekenis van *wit* was vergeten, kon het in de uitdrukking door zijn pseudo-synoniem *spek* worden vervangen. Dergelijke vervangingen gebeuren zeer vaak met humoristische of burleske bedoelingen, soms als eenvoudige woordspelingen. Het woord *schieten* werd niet vervangen, maar men vergat de oude betekenis en dacht alleen aan de gewone (2).

In navolging van het wiskundige axioma dat ons leert „als $A = B$ en $B = C$, dan is $C = A$ ” of „als twee grootheden gelijk zijn aan dezelfde derde grootheid, zijn zij onderling gelijk” heeft DUPONT een taalkundig axioma opgesteld : $A = B$, $B' = C$, dus is $C = A$. Bedoeld wordt : B is een synoniem van A , B' is een homoniem van B maar geen synoniem (daarom B en B'), C is een synoniem van B' .

men in zijn bijdrage *Taalkaarten en Homonymie*, Album Grootaers, 1950, blz. 81-93 en in mijn opstel *Dr. J. Dupont's methode der homonymisch-synonymische schakels bij het taalonderzoek*, Dietsche Warande en Belfort, 1952, 4, blz. 227-236.

(1) *Nederlandse Spreekwoorden en Gezegden*⁸, bewerkt door C. Kruyskamp, 1953, blz. 262.

(2) *Met spek schieten* is uitvoerig behandeld in het opstel *Taalkaarten en Homonymie*, vermeld in noot 2 (vorige blz.).

Worden nu de homoniemen B en B' om een of andere reden verwisseld, dan wordt dus C een secundair synoniem van A. Anders gezegd : twee woorden die met elkaar niets gemeen hebben, kunnen synoniem worden en elkaar vervangen, als ze synoniem zijn van een derde, dubbelzinnig equivalent; of nog eenvoudiger : synoniemen van homoniemen kunnen onder elkaar synoniem worden." Hoe kon *amigo* (Spaans voor *vriend*) de betekenis „gevangenis” krijgen? Welnu mnl. *vruente* (B) was synoniem van *gevangenis* (A); — *vrunt* (B'), variant van „vriend”, was quasi-homoniem van *vruente* (B); — *amigo* (C) was syn. van *vrunt* (B'). Door al of niet opzettelijke verwisseling van de quasi-homoniemen *vrunt* — *vruente* kon *amigo* (C) optreden als synoniem van *gevangenis* (A).

Verwisseling van homoniemen kon natuurlijk zeer gemakkelijk optreden als men spreekwoorden en gezegden vertaalde. Dupont heeft een aantal pseudo-schilderachtige Franse zegswijzen verklaard door „verkeerde” vertalingen uit het oudere Nederlands, d. w. z. door vertaling van homoniemen van de oorspronkelijk bedoelde woorden. Daarbij reconstrueert hij met een verbluffend gemak de Middelnederlandse vorm van de onderzochte spreekwoorden. Deze in haar oorspronkelijke staat herstelde versie leidt dan inderdaad, door het spel van homonymie en synonymie, tot de te verklaren latere vormen.

Een bijna geniaal staaltje van dergelijke reconstructiekunst vertoont hij bij de verklaring van drie Franse versjes, waarschijnlijk circa 1200 in St.-Omaars (Frans-Vlaanderen) neergeschreven en later in een verzameling spreekwoorden terechtgekomen. DUPONT herkent er de stuntelige vertaling in van een Ouddietse rechtsspreuk, waarin bepaalde rechten, in 1127 van graaf Willem Clito door de inwoners van St.-Omaars afgedwongen, zijn vastgelegd. Wij krijgen

dan de precieze tekst van het drieregelige vers in de taal van 1127! (1)

Zijn grondigste studie op het gebied van de paremiologie is die over een spreekwoord dat in vele Europese talen voorhanden is (2): *Aan arme lieden baard leert de barbierjongen scheren*; *c'est à la barbe du pauvre qu'on apprend à raser*; *am Bart der armen Leute lernt der Junge scheren*; *the barber learns to shave on the orphan's face* enz. en dat via het gewone spelletje met homoniemen zou teruggaan op de mnl. rechtsspreuk *Bi nârren volbart sal man dat sine nemen* (3).

Dat het werk van Dr. J. Dupont door vele taalkundigen met een grote dosis scepticisme wordt onthaald, zal niemand verwonderen. Hij volgt niet langer de voorzichtige paden van de historische spraakkunst, die slechts met „belegte” vormen werkt en weigerachtig staat tegenover al wat niet op bewijsplaatsen steunt. Hij deinst niet terug voor gewaagde reconstructies of hypothesen, maar zijn klaar inzicht in het wezen der taal en de mogelijkheden der taalevolutie houden zijn stoutmoedigste veronderstellingen binnen de perken van het mogelijke.

Het zou even verkeerd zijn de resultaten van zijn werk als hersenschimmige uitbroedsels van een bijna geniaal fantast in globo te verwerpen als ze kritiekloos te aanvaarden als veropenbaarde waarheid. Zijn werk doet op het eerste

(1) *Een Vlaamse mastrechtspreek in drie kortverzen. Weergave van een stipulatie uit de keure van St.-Omaars. Jaarboeken van de Vereniging van de Oudheidkundige en Geschiedkundige Kringen van België, XXXIIe zitting (congres van Antwerpen 27-31 juli 1947), blz. 105-114.*

(2) Behandeld in de bijdrage *Een internationaal spreekwoord, door woordspelende metamorfose ontstaan uit een Karolingisch langvers. Bijdrage tot de studie der homonymie en synonymie. Miscellanea J. Gessler, Leuven 1948, blz. 400-420.*

(3) Andere voorbeelden vindt men in *Over Ouddietse rechtsspreuken in vreemde vermomming. Een bijdrage tot de studie van het woordspel. Feestbundel H. J. Van de Wijer, Leuven 1944. II, blz. 25-62.*

gezicht wel aan als vernuftige Spielerei, maar wie zijn argumentatie met de nodige aandacht volgt, komt onder de indruk van zijn boeiend, rijk gestoffeerd betoog. Later zal misschien blijken dat hij wel eens heeft misgetast, maar dat hij bij zijn onderzoek een weg heeft bewandeld, waarop er inderdaad veel is te ontdekken, en dat zijn methode bij voorzichtig gebruik tot merkwaardige uitkomsten kan leiden. Hij heeft in elk geval onze kennis verrijkt en onze visie verruimd. We zijn gelukkig hem in onze Commissie te hebben gehad, al was het voor een té korte tijd, en zullen hem blijven gedenken als een groot geleerde en een innemend collega.

Leuven, november 1961.

J. L. PAUWELS.

